

Климентова О. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МОВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ЕМОТИВНОЇ КОРЕЛЯЦІЇ З ГНІВОМ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ МОЛИТОВ)

У статті аналізується вербальна сугестія на основі кореляції з гнівом на матеріалі українських молитов. Значну увагу приділено засобам вербалізації даного емоційного модусу та їх взаємодії з різними рівнями текстової організації; прокоментовано модифікаційні процеси на основі негативно та позитивно конотативних сем.

Ключові слова: вербальна сугестія, емотивна кореляція, молитва, вербалізація, гнів.

На важливість кореляції з емоцією зазвичай вказується дослідниками різноманітних аспектів вербального впливу. В конфесійних текстах, які з позицій лінгвістики почали досліджуватись порівняно недавно [А. Журавльов, І. Черепанова, І. Бугаєва, Л. Прокоф'єва, Н. Мечковська, В. Карасик, Н. Слухай, Т. Вільчинська та ін.], це питання фрагментарно піднімалось, проте не отримало належного обґрунтування. Водночас існує величезна кількість джерел про осмислення ролі та місця емоцій у світоглядних конфесійних системах. Це мотивує необхідність глибшого дослідження проблеми емотивної кореляції та принципів вербалізації емоційних почувань у релігійному дискурсі. Певні аспекти мовного впливу через емоцію у свій час вивчались богословами [Ф. Прокопович, І. Огієнко, Д. Болгарський, В. Медушевський та ін.]. На україномовному матеріалі сугестивні механізми вербалізації емотивної кореляції в сакральних текстах майже не досліджувались. Це зумовлює актуальність даної студії.

Метою даної статті є проаналізувати специфіку вербальної сугестії на основі кореляції з гнівом в українських молитовних текстах. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання: виявити засоби вербалізації емотивної кореляції з гнівом; з'ясувати їх специфіку в молитовному дискурсі та роль у процесах вербального впливу на особистість.

Гнів доволі часто згадується в сакральних текстах. Цю емоцію переживають як люди, так і Бог. Проте право на існування отримує насамперед Божий гнів. Однією з найважливіших вербальних форм експресії гніву виступає прокляття. Відповідні за семантикою біблійні слова-синоніми єврейською та грецькою мовами наявні в сакральних текстах [6, т. 2, с. 656]. У Книзі пророка Захарії (Зах.5:1 – 5) знайдемо й образне втілення Божого прокляття – *сувій*. Він летить над землею, знаходить грішників і карає їх. Уникнути його неможна. Таке потрактування акцентує неочікуваність та невідворотність прокляття як карі за гріхи. Водночас це нагадує кожній людині про необхідність відповідально ставитись до своїх думок, вчинків і почуттів. Емотивно така образність корелює зі страхом.

На певному етапі історії християнської церкви синонімічним до прокляття виступало поняття “анафема” – як остаточне засудження людини на вічну погибель.

Проте з боку святих отців висловлювались слушні заперечення з приводу такої категоричності, що не залишала місця для покаяння. Зокрема, св. І. Золотоустий у своєму “Слові про прокляття” писав, що поки людина живе, у неї завжди є можливість змінитись, відсторонитись від злого та повернутись до добра. Ще більшою мірою це стосується померлих, яких уже не заплутати примарними цінностями та ідеями. Та й загалом не повинна людина претендувати на роль Бога, бо тільки Господь знає істину й буде на Страшному суді вислуховувати кожного й вирішувати – покарати чи виправдати [8, с. 100]. Водночас ідею накладати анафему на неправдиві з позицій церкви думки св. І. Золотоустий підтримував.

У працях богословів нерідко вказувалось, що у пересічної людини немає потреби у гніві та проклятті, бо вона завжди може звернутись із проханням про покарання до Бога. У Старому завіті мовиться про гнів Божий, переважно спрямований на обраний ним народ за його неправильні вчинки. В Старому й Новому Завітах указується на непередбачуваність реагування Господа, що в цілому живило страх перед будь-яким Його присудом. Співці благали не карати у гніві: *“Господи, не суди мене в ярості Твоїй і не карай мене в гніві Твоїм. Помилуй мене, Господи”* (Пс. 6:2); *“Не відвертай же від мене лиця Твого і не відкидай у гніві раба Твого”* (Пс. 26:9); *“Ти знаєш усе про мене, - не погидує же мною й не відхиляй лиця Свого від мене”* [2, ч. 1, с. 31]. У псалмах також звучать прохання до Бога звернути свій смертоносний гнів на ворогів: *“Виведи з печалі душу мою і милістю Твою знищ ворогів моїх. І вигуби гнобителів душі моєї, бо я раб Твій є”* (Пс. 142).

Псалми засвідчують, що у відповідь на молитву Бог може стриматись або навпаки віддатися повною мірою гніву. Як бачимо, молитва наділялась функцією своєрідного коду при взаємодії людини з Богом.

У вербальному релігійному дискурсі молитва визначається як акт спілкування з Богом. Деякі автори слушно вказують на наявність у ній особливого глибинного типу діалогічності [7], що виявляється в наявності звертань, розподілі сфер присутності актантів діалогу, спонукальних, прохальних, наказових дієслівних форм тощо.

Водночас на відміну від звичайного діалогу, в якому вербально проявлені обидва учасники, в молитві вербалізуються насамперед почування молільника. Адресат молитовного звернення завжди залишається мовчазним.

Прихильниками синергійних підходів висловлювалась гіпотеза про особливу форму отримання відповіді від Бога у вигляді більш тонких енергій порівняно з вербальною формою. Проте відповідної перевірки ця думка поки що не отримала. Водночас, на наше переконання, дослідження емотивної кореляції молитовного тексту та вербалізованих станів молільника дозволяють підтвердити діалогічну природу молитви і через посередництво вербальних стимулів випрозорити невербальний процес отримання відповіді на молитовне звернення.

Специфіка стосунків між учасниками спілкування в молитовному акті зумовлює особливі форми вербалізації емоційних почувань адресата та адресанта. Гнів Бога вважається завжди праведним, проте дуже страшним. Відтворити словами його

перебіг чи наслідки жодна людина не спроможна. Водночас переживання молільника як учасника діалогу, що стоїть перед розгніваним Богом, піддаються відтворенню. Саме вони й дозволяють реконструювати стан адресата молитви. Зокрема, у молитвах наявні своєрідні превентивні вербальні стимули, що мають обмежувати гнівну інтенцію. Емоційна надмірність гніву вступає у протиріччя з самим молитовним станом. Тому ця емоція опосередковується через страхітливую метафору, алюзію до біблійного тексту, чуже враження, сторонній погляд, вербалізацію супутніх почувань та станів: страху, каяття, апеляції до милосердя та чоловіколюбства, розпачу тощо. Зокрема, в сакральних текстах функціонально використовується стійка асоціативність гніву та страху.

Глибинна діалогічність молитви дозволяє через вербалізацію страху завжди об'єктивувати й думки про гнів Божий. Проте взаємозалежність "чим більший страх, тим більше підстав для гніву" в ритуалі втрачає свій логічний характер. Творення щирих і чисельних молитов (як енергійної форми відреагування) емоційну незбалансованість, яка живиться страхом, трансформує у більш гармонійний стан. На суб'єктивному рівні він може сприйматись як віддзеркалення зміни емоційного стану адресата молитовних звернень – Бога. Умовно ця взаємодія може бути показана так: "Мені краще тому, що Господь більше не гнівається". У контексті "звільнення" ця емоційна реакція представлена й у молитвах: *"Щоб Господь Бог почув голос моління нашого, Господу помолімося! Щоб визволитися йому і нам від усякої журби, гніву та нужди, Господу помолімося!"* [2, ч. 1, с. 31].

Конструктивні аспекти гніву в православній традиції розкриваються через наступні позиції: "Гнів є корисним для того, щоб пробуджувати нас від сонливості, щоб збадьорювати душу, щоб сповнювати нас обуренням за ображених"; "аби ревно противитись гріху" тощо [9, с. 72-73].

Але в цілому людина, "заглиблена у тугу (про свої гріхи), – вважав І. Золотоустий, – не здатна ані роздратовуватись, ані гніватись. Де туга, там гнів не можливий; де печаль, там немає місця для злоби; де зажуреність духу, там не може бути обурення. Душа, розкраяна тугою, не має і часу для роздратування" [9, с. 73]. Тому і треба покладатись на гнів Божий, просити про нього, а він уже буде захистом і відповіддю на гріх: *"зглянься на раба Свого, знайди, вивідай і віджени від нього всі диявольські діяння. Заборони нечистим духам, і вижени їх, і очисти діла рук Твоїх, і, вживши суворой сили Своєї, скоро скруши сатану під ноги його"* [2, ч. 1, с. 24].

Сила гніву буде найбільш страшною, коли настане час Божого суду. Зокрема, образи суду як результат гніву постають у молитовних алюзіях до Євангелій, Одкровення, в апокаліптичних сценах тощо: *"бо прийде Він, і не забариться, Суддя всієї землі, і тебе, і твою допоміжну силу приборкає в гесні огненній, вкинувши в темряву найдальшу, де черв'як невсипуций та огонь негасимий"* [2, ч. 1, с. 23]. Накопичення вербальних стимулів із відвертою негативною конотацією, що підтримуються атрибутивно, забезпечує кореляцію з емоцією страху. Мовна експресія, спрямована на залякування, засвідчує психічний стан молільника як такий, що

корелює зі страхом. Експресивна вербалізація емоційних переживань тільки одного з учасників молитовного діалогу дозволяє легко реконструювати і стан іншого актанта. Чим більший страх, тим страшніший гнів. Тому імпліцитно вербалізатори страху в молитвах завжди актуалізують думку про гнів Божий.

У такий спосіб ідея Божого гніву об'єктивується в різноманітних молитвах, призначених для очищення. Приміром, у експресивних картинах символічного очищення в молитвах на освячення води: *“Ти й струмки Йорданські освятив еси, пославши з Неба Свого Святого Духа, і покрушив голови зміїв, що гніздилися там!”* [3, ч. 2, с. 237]; через алюзію до біблійного тексту в заборонних молитвах: *“Відступися, пізнай марну свою силу, що навіть над свинями не має влади, – згадай Того, Хто звелів тобі, на твоє прохання, увійти в гурт свиней”* [2, ч. 1, с. 22], через вигнання й заборону в моліннях за болящого: *“Заборони духу немочі, віджени від нього всяку недугу”* [3, ч. 2, с. 313] тощо.

Зазвичай об'єктивація ідеї гніву відбувається через демонстрацію сили та залякування. Приміром, у заборонних молитвах, що читаються в чині св. Таїнства Хрещення й миропомазання [2, ч. 1, с. 19-28], де священник звертається до диявола: *“Побійся, вийди й відступися від створіння оцього, і щоб ти не вертався, ані притаївся в ньому, ані стрічав його, ані діяв ні вночі, ні вдень чи в яку пору, чи опівдні, але відійди у свій тартар аж до приготованого великого Дня Судного”* [2, ч. 1, с. 21].

Емотивна кореляція зі страхом та заборону тут здійснюється через ключове слово *“Побійся”*, акцентоване початковою позицією й наказовою формою, та кількома різновекторними групами асоціатів: 1) *вийди, відступися, відійди*; 2) *не вертався, ані притаївся, ані стрічав, ані діяв*; 3) *ні вночі, ні вдень, в яку пору, опівдні*; 4) заперечними частками (*не, ні, ані*).

Наведені способи вербалізації страху створюють умови для емоційного резонансу – інтенсивного нагнітання емоції як форми відреагування. Першою групою асоціатів (низки дієслів-синонімів наказового способу, об'єднаних значенням *“іди геть”*) страх об'єктивується за рахунок актуалізації біологічної реакції – тікати. Друга група (включає підрядний сполучник *щоб*, який вказує на мету й категоричність) блокує діяльнісний аспект й актуалізує також біологічну реакцію – схватись. Третя й четверта групи накладають заборону на часові та формальні ознаки. Подібне накопичення вербалізаторів страху має за мету демонстрацію сили Бога, страшного у своєму гніві. Вочевидь, що чим більший гнів Бога на когось (ворога, диявола тощо), тим спокійніше тому, хто молиться й прикликає цей гнів на своїх ворогів.

Окрім того, інтенсивні та чисельні прохання *помилувати, заступити, простити, зглянутися, очистити від усякої скверни, зцілити немочі, визволити від лукавого, загладити беззаконства, почути благання, спасти, охоронити, змилуватися, допомогти* та інші покайні й призивні формули, властиві більшості молитов, так само вербалізують кореляцію емоційного стану адресанта-молільника зі страхом перед гнівом адресата-Господа.

Із проханням захистити їх від Божого гніву православні традиційно звертаються у молитвах також до Пресвятої Тройці, святих та ангелів: до святого Миколая “*Спаси нас від гніву Божого і вічної кари*” [1, т. 1, с. 194]; до Пресвятої Богородиці “*і на Страшному суді Сина Твого явися нам милосердною Заступницею*” [1, т. 1, с. 118]; до Ангела-Охоронителя “*охороняй мене від усякої спокуси диявольської, щоб я ніякими гріхами не гнівив Бога мого*” [5, с. 20] тощо. Пошуки такої підтримки спрямовані на посилення вагомості прохань молільника, котре додає впевненості, що вони будуть почуті. Чим більше енергії вкладається у молитовний акт (ментальної, почуттєвої й діяльнісної), тим спокійніше на душі, адже емоційна енергія перерозподіляється після того, як частину її було вивільнено у молитві. Страх зменшується – емоційний стан балансується. Має місце виразний терапевтичний ефект, причому легко доступний навіть при автосугестії. Кореляція таких текстів з емоцією Божого гніву утримується переважно через інфернальний контекст. Завершуються молитви формулою хвали, що вербалізує радість і фіксує новий емоційний стан.

Захисну роль виконує в молитвах і перебільшення власної недосконалості, що, зокрема, властиве молитвам відомих праведників – тих, чиє ім'я асоціюється з духовним подвигом. Гріховна природа людини акцентується в молитвах, які читаються: під час недуги, на захист від гріховних думок, бездітними подружніми парами, про підтримку перед початком важливих справ, перед далекою дорогою тощо: “*Знаю, Спасе, що ніхто інший так не зрішив Тобі, як я, і не вчинив таких діл, які я вчинив*” [5, с. 359]; “*Я знаю, я грішний і негідний ласки Твоєї, але Ти Сам сказав, що для грішників прийшов, і це дає мені надію звернутися до Тебе, Милосердний Господи*” [5, с. 79]; “*нехай посоромляться ті, що хочуть віддалити мене від Тебе через грішні вчинки, помисли непристойні, спомини нечисті; віддали від мене всяку розпусту, пороки надмірні*” [5, с. 66] тощо.

Здавалося б, чим більший гріх, тим суворішим має бути гнів і покарання. Натомість Бог відповідає прощенням. Молільник відчуває полегшення і користується доброю нагодою прославити Божу милість: “*І я (...) приймаю вогонь, будучи травою, і, дивне чудо, покриваюся росою невидимою, наче справді купина, що колись горіла неопалимо. І тому вдячною думкою і вдячним серцем, вдячними моїми суглобами душі й тіла мого поклоняюся, величаю і прославляю Тебе, Боже мій*” [5, с. 360]. Зміна емоційного почування молільника опосередковано вказує на отримання відповіді. Страх перед Богом трансформується в радість молільника, що вербалізується піднесеною тональністю, формулами подяки, хвали й оспівування.

Окрім того, отримання відповіді може фіксуватись зміною часової приналежності дієслівних форм, коли минулий чи майбутній час переходить у теперішній. Проте зазвичай у молитвах дієслівні форми, які вказують на спонукання чи прохання й асоційовані з майбутнім: “*так і я благаю Тебе, прийми і моє благання за раба Твого(ім'я) і введи його в життя вічне*” [5, с. 77], у кінцевій частині тексту замінюються такими, що констатують певний стан речей: “*Ти бо єси уповання наше. Ти Бог милости і спасіння, і Тобі славу розсилаємо з Отцем, і Святим Духом нині, й повсякчас, і на віки віків. Амінь*” [5, с. 77]. Ця динаміка логічно вказує на розв'язку

комунікативної ситуації. Тому цілком доречно постають дієслівні форми теперішнього часу чи інші моделі актуальної для теперішнього моменту предикативності.

З іншого боку, на текстовому рівні трансформаційна формула емотивної кореляції *гнів – страх – радість* опосередковано засвідчує зміну емоційного стану другого актанта молитовного діалогу – Бога, що змінив гнів на милість.

Отже, емоційна кореляція з гнівом у молитвах має дифузний характер і відповідні форми вербалізації, що засвідчують перетікання емоцій. Цей процес підтримується лінгвальними механізмами, які мають оцінний характер і виразні конотації.

Гнів у молитвах асоціюється насамперед із фігурою Бога; актуалізується конструктивний потенціал цієї емоції. З позицій сугестивного впливу, в молитовних текстах вербалізатори Божого гніву виконують роль потужного захисного чинника, тобто, контрсугестивні. Емотивна кореляція з гнівом позитивно асоціюється з обмеженням зла і встановленням справедливості, бо це гнів того, хто *“потопив у Йордані саму смерть, і жало спокуси, і адів союз, і що світові подав спасенне Хрещення”* [3, ч. 2, с. 236].

Божий гнів також асоціюється з очищенням. Зазвичай вербалізація цієї емоції здійснюється через відтворення супутніх до гніву почувань та станів: страху, каяття, розпачу тощо.

Роль вербалізаторів гніву зазвичай виконують символічні метафори. Проте основне навантаження несуть вербалізатори супутніх до гніву емоцій, насамперед страху, що оприявнюється через: ритм, інтонацію, відхилення від середніх висоти тону та темпу мовлення, лексичні стимули, образи, метафори, алюзії тощо, які задіяні в актах демонстрації сили, залякування, апеляціях до милосердя та чоловіколюбства Бога.

Діалогічна природа молитов реалізується в особливих формах вербалізації емоційних почувань адресата й адресанта, що віддзеркалюють один іншого.

Технологія вербалізації емотивної кореляції в молитовних текстах об’єктивно мотивує зміну емоційних почувань молільника, що на суб’єктивному рівні може сприйматись як відповідь на реакцію адресата звернення.

У молитовному тексті схема вербального впливу через кореляцію з емоцією гніву має наступний вигляд: актуалізація гніву, про який зазвичай лише нагадується; вербалізація страху перед гнівом Бога; формування стійкої негативної асоціації з об’єктом, який спричиняє страх (певний гріх); вказівка на легітимний у межах конфесії спосіб вирішення проблеми – відчувати провину, покаятись (вербалізація провини); формування стійкої позитивної асоціації щодо вказаного способу розв’язання проблеми й показ привабливої перспективи – спасіння, обоження; констатація результату – вербалізація радості. В різних типах молитов можуть акцентуватись різні сегменти цієї схеми. Завдяки цьому вдається трансформувати емоційний стан, в якому людина входить у молитву, зазвичай позначений високим рівнем тривожності, та перевести його у більш збалансований.

Л і т е р а т у р а :

1. Акафістник. Т. 1. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2007. – 336 с.
2. Евхологiон або Требник цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Ч. 1. – Вінніпег : Видання Української Греко-Католицької Церкви в Канаді, 1954. – 340 с.
3. Евхологiон або Требник цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Ч. 2. – Вінніпег : Видання Української Греко-Католицької Церкви в Канаді, 1960. – 324 с.
4. *Изард К.* Психология эмоций / Кэррол Э. Изард ; [пер. с англ. А. Татлыбаева]. – Изд. 2 доп. – СПб. : Издательство “Питер”, 1999. – 440 с.
5. Молитовник. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2009. – 507 с.
6. Новый библейский словарь : в 2 ч. – Ч. 2. Библейские реалии: пер. с англ. – СПб. : Мирт, 2001. – 1014 с.
7. *Прохватилова О. А.* Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи : монография / Ольга Прохватилова. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – 364 с.
8. У истоков культуры святости. Памятники древнецерковной аскетической и монашеской письменности [Вступ. статья, переводы и комментарии А. И. Сидорова]. – М. : Паломникъ, 2002. – 480 с.
9. *Шеховцова Л. Ф., Зенько Ю. М.* Элементы православной психологии / Л. Ф. Шеховцова, Ю. М. Зенько. – СПб. : ООО Издательство “Речь”, 2005. – 250 с.

Климентова Е. В. Языковое оформление эмотивной корреляции с гневом (на материале украинских молитв).

В статье анализируется вербальная суггестия на основе корреляции с эмоцией гнева в украинских молитвах. Значительное внимание уделяется средствам вербализации данного эмотивного модуса и их взаимодействию с различными уровнями организации текста; прокомментированы модификационные процессы на основе сем с позитивной и негативной коннотациями.

Ключевые слова: вербальная суггестия, эмотивная корреляция, молитва, вербализация, гнев.

Klymentova O. Emotive correlations with feeling of being in a rage shaped by linguistic means (based on the materials of Ukrainian prayers).

The article is devoted to the verbal suggestion, which correlates with feeling of guilt in the prayers servicing in Ukrainian. Considerable attention is concentrated on the means of verbalization of this emotional modus and co-operating turn out with the different levels of text organization; modification process based on negative and positive connotative sems is commented.

Keywords: verbal suggestion, emotive correlation, prayer, verbalization, guilt.

Кобалия Л. Д.
Сухумский государственный университет

**ТЕМПОРАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ТЕКСТА
ИНТЕРВЬЮ ГАЗЕТНОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ГАЗЕТЫ “BERLINER MORGENPOST”)**

Сведения о темпоральной структуре текста, в настоящее время еще достаточно фрагментарные, накапливаются в лингвистике, с одной стороны, в связи с новейшими исследованиями в области самой категории времени, с другой стороны, в связи с изучением жанровых и функционально-смысловых особенностей темпоральной структуры различных видов текста, наконец, в связи с проблемой функционально-смысловых типов речи, и с рассмотрением употребления времен как одного из структурных грамматических признаков того или иного функционально-смыслового